

Kelâle (Yansoy) Hısımların Mirasçılıklarıyla Alakalı Meşhur Bir Mesele: Müşerreke

Abdurrahman Yazıcı

Dr., İslam Hukuku
yabdurahman@gmail.com

Öz

Sahabe döneminden itibaren İslam miras hukukunda üzerinde ihtilaf ve tartışmaların bulunduğu bahislerden birisi de müşerreke meselesidir. Yansoy (kelâle) hısımların mirasçılıklarıyla ilgili olan bu mesele öz ve anne bir kardeşlerin birlikte bulduklarındaki mirasçılıklarının keyfiyeti; yani öz kardeşlerin, anne bir kardeşlerin hisselerine ortak edilip edilmeyeceğiyle alakalıdır. Bu bahis ayrıca, mürisin fûrû ile usûl hısımlarının mirasçılık ve hisselerini ilgilendirmesi açısından da önem taşımaktadır. Bu makalede, meseleye ilişkin farklı görüş ve delillerin miras hükümleri çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müşerreke, Himariyye, Kelale, Yansoy Hısımlar, Öz Kardeşler, Üvey Kardeşler

A Noted Islamic Inheritance Issue with Collateral Heirs: al-Musharaka

Al-Musharaka is one of the main issues of Islamic Inheritance Law, which has led to many controversies, different opinions and discussions since the time of the Prophet's companions. This problem, which can be defined as sharing full brothers and sisters with uterine siblings, is important not only for the true nature of it, but also for the concern of inheritors' shares. This study aims at determining juridical opinions relating to the subject and evaluating them within the frame of inheritance rules.

Key Words: Musharaka, Himariyya, Kalâlah, Heirship of Siblings, Full Sibling, Half Sibling

Atf

Abdurrahman Yazıcı, Kelâle (Yansoy) Hısımların Mirasçılıklarıyla Alakalı Meşhur Bir Mesele: Müşerreke, Marife, Kış 2013, ss. 89-100

Giriş

İslâm miras hukuku, literatürdeki adıyla ferâiz ilmi, kendisine has özelliklere sahiptir. Fukahânın ekserisince kendisinde kıyasın olmayacağını kabul edilme- si¹, belirli bir düzeyde matematik ve hesap bilgisi gerektirmesi, İslâm toplumunda- ki önemli yeri vb. sebeplerce fıkın diğer alanlarından ayrılmaktadır. Kuran-ı Ker- im'de herhangi bir mevzûda olmadığı kadar miras hükümlerine ayrıntılı bir şekil- de yer verilmiş, miras ilminin temelini oluşturan mirasçıların hisseleri, miras pren- sipleri detaylı olarak belirlenmiştir². Peygamber (s.a) ile sahabeden ferâiz ilminin önemine değinen, öğrenilmesine ve öğretilmesine teşvik eden çok sayıda rivayet gelmiştir³. Her ne kadar İbn Haldun gibi bazı âlimler bu rivâyetlerdeki "ferâiz" la- fızlarının tüm itikat ve ibâdet konularını kapsadığını söyleseler de⁴ Bardakoğlu'nun da belirttiği gibi ferâiz ilminin öğrenilip öğretilmesine teşvik eden rivâyetlerin ta- mamının itikat ve ibâdet konularını kapsayacak şekilde genel olduğunu söylemek isabetli gözükmemektedir⁵.

İslam miras hukukunda sahabe döneminden itibaren üzerinde ihtilaf edilen, çözümü için farklı içtihatların mevcut olduğu, hakkında tartışmaların günümüzde de devam ettiği birtakım bahisler bulunmaktadır. Bunlardan biri de çalışmamızın konusunu teşkil eden yansoy akrabaların mirasçılıklarıyla ilgilidir. Bu mesele aşa- ğıda ilgili hallerin tamamında görüleceği üzere mûrisin koca, anne (veya nine), en az bir öz erkek (veya kız) kardeş, en az anne bir iki erkek (veya kız kardeşini) bı- raktığı hal olup, *müşerreke*, *müştereke*, *hımâriyye*, *haceriyye* ve *yemmiyye* olarak farklı adlarla isimlendirilmektedir⁶. Terekenin yetmemesi durumunda öz kardeşle- rin, anne bir kardeşlerin hisselerine ortak edilip edilmeyecekleri ile ortak edildik- leri takdirde bu ortaklığın / müşârekenin keyfiyeti temel tartışma konusunu oluş- turmaktadır.

Müşerreke⁷ meselesinin miras hükümleri çerçevesinde değerlendirileceği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde müşerrekenin ortaya çıkışı ile sahabe ve tâbiûn fakihlerinin görüşleri, ikinci bölümde meselenin görüldüğü haller

¹ Son dönem Osmanlı âlimlerinden Mahmud Esad Seydişehrî (ö. 1918) konuyla ilgili olarak, "Şer-î delillerden kıyas, ferâiz ilminde câri değildir. Zirâ mevâris, şer'î güçlüklerden olduğundan sebebi akıl ile idrak olunamaz, falan vârise niçin terekeden şu kadar hisse verilir de fazla veya noksan verilmediği bilinemez" demektedir. Bk. Seydişehrî, *Ferâidü'l-ferâiz*, s. 6. Ayrıca bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, s. 248.

² Miras hisselerinin belirlendiği âyetler en-Nisâ, 4/11, 12, 176 şeklinde olup üç tanedir. Bu âyetlerin yanında Bakara, 2/180, 181, 182, en-Nisâ, 4/7, 8, 13, 14, 33, el-Ahzâb, 33/6 ayetleri de çeşitli açılardan miras hukukuyla ilgili olup birtakım esasları belirlemektedir.

³ Bu tür rivayetler, hemen hemen tüm ferâiz kitaplarıyla, fıkıh ve hadis kitaplarının miras bahislerinin mukaddimelerinde bulunmaktadır.

⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, III, 14.

⁵ Bk. Bardakoğlu, "Ferâiz", *DİA*, XII, 362-363.

⁶ eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi'l-fikhi'l-İmâm eş-Şafîi*, IV, 98, 99; el-Mâverdi, *el-Hâvî'l-kebir*, VIII, 155; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XV, 323; el-Kalvezânî, *et-Tehzîb fi'l-ferâiz ve'l-vesâyâ*, s. 141; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, s. 24; Sibtü'l-Mârdîni, *Şerhü'r-rahbiyye*, s. 94.

⁷ Makalenin bundan sonraki bölümlerinde isimlendirmeye ilişkin bilgi verilmediği hallerde mesele, müşerreke şeklinde isimlendirilecek olup diğer isimlerine yer verilmeyecektir.

ele alınacaktır. Üçüncü bölümde mezheplerin konuyla ilgili görüşlerine, sonuç bölümünde de bir değerlendirme yapılarak araştırma neticesinde ulaşılan bulgulara yer verilecektir.

Müşerreke bahsi, fūrū fıkıh eserlerinin miras bahislerinin yanı sıra miras ilminin müstakil ele alındığı ferâiz kitaplarında işlenmektedir. Ayrıca hadisleri konularına göre cem eden hadis kitaplarının miras bahislerinde sahabenin konuyla ilgili rivayetlerine de yer verilir. Bu mesele aynı zamanda tefsir kitaplarında Nisâ suresinin 12 ve 176. âyetlerinin tefsirinde kelâle meselesiyle birlikte de ele alınmaktadır. Öte yandan konuyu müstakil olarak ele alan Yemenli Zeydî fakih İmâm eş-Şevkânî (ö. 1250/1834)'nin *el-Mebâhisü'd-dürriye fi'l-mes'eleti'l-hımâriyye*⁸ isimli eseri de bulunmaktadır.

I. Müşerreke Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Sahabe / TabiinFukahasının İhtilafı

Bu meselenin Peygamber (s.a) zamanında görüldüğüne ve onun bu meseledeki uygulamasına ilişkin herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır. İlgili rivayetlerden meselenin ilk olarak Peygamber (s.a)'in vefatından sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ömer b. Hattâb (ö. 23/644)'ın hilafeti esnasında, kendisine getirilen bir miras davasında, anne bir kardeşleri mirasçı yapıp öz kardeşleri mirasçı yapmaması üzerine öz kardeşlerin, "Farzet ki babamız yemm (=deniz)'e atılmış bir hacir (=taş) veya humâr (=eşek) idi... Biz de aynı annenin çocukları değil miyiz?" dedikleri kaydedilmektedir⁹. Bu rivâyetlerden hareketle meselenin ilk defa Hz. Ömer'in hilafeti esnasında kendisine sorulmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir.

Müşerreke konusunda sahabeden nakledilen çok sayıda rivayet mevcuttur. Fakat bu rivâyetler farklı hükümlere işaret edecek şekilde çelişkiler arz etmektedir. Örneğin, Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665)'in, öz kardeşleri anne bir kardeşlerin hisselerine ortak ettiğine ilişkin rivayetlerin yanında¹⁰, etmediğine ilişkin rivayetler de bulunmaktadır¹¹. Benzer şekilde Ömer b. Hattab (r.a)¹², İbn Mesud (ö. 32/652)¹³, Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/666)¹⁴, İbn Abbâs (ö. 68/687)'tan¹⁵ öz kardeşleri, anne bir kar-

⁸ eş-Şevkânî, "el-Mebâhisü'd-dürriye fi'l-mes'eleti'l-hımâriyye", X, ss. 4865-4898.

⁹ eş-Şeybânî, *el-Hucce alâ ehli'l-medîne*, IV, 195; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 256; el-Habrî, *Kitâbü't-telhîs fi ilmi'l-ferâiz*, s. 155, 156; eş-Şirâzî, *age*. IV, 98, 99; el-Mâverdü, *age*. VIII, 155; es-Serahsî, *el-Mehsût*, XXIX, 154; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; el-Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 79; İbn Kudâme, *age*. IX, 24 vd.; İbnü'l-Mecdü, *et-Ta'lik alâ Nazmi'l-leâli fi ilmi'l-ferâiz*, I, 328-341; Sıbtü'l-Mardînî, *Şerhu'l-fusûli'l-mühimme*, II, 744, 745; eş-Şinşevrî, *Fethü'l-karîbi'l-mücib*, I, 67.

¹⁰ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 251; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XI, 255; İbnü'l-Münzir, *age*. 2004/1425, IV, 333; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; İbn Abdilber, *age*. XV, 324; es-Serahsî, *age*. XXIX, 154; İbn Kudâme, *age*. IX, 24.

¹¹ Saïd b. Mansûr, *Sünenü Saïd b. Mansur = es-Sünen*, I, 141; Beyhakî, *es-Sünen*, VI, 256 vd.; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; İbn Abdilber, *age*. XV, 324.

¹² Saïd b. Mansûr, I, 41; İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 333; el-Mâverdü, *age*. VIII, 155; es-Serahsî, *age*. XXIX, 154; İbn Kudâme, *age*. IX, 24.

¹³ Saïd b. Mansûr, I, 40 vd.; Abdürrezzâk, *age*. X, 251; İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 333; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; İbn Abdilber, *age*. XV, s. 324.

¹⁴ Saïd b. Mansûr, I, 40; Abdürrezzâk, *age*. X, 250.

deşlerin hisselerine ortak ettikleri nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin tersine Ömer b. Hattab¹⁶, İbn Mesud¹⁷, Ali b. Ebî Tâlib¹⁸ ve İbn Abbâs (r.a.)'ın¹⁹ müşerreke yapmadıkları da kaydedilmektedir. Osman b. Affan (ö. 35/655)'dan nakledilen rivayetler ise onun, öz kardeşleri, anne bir kardeşlerin hisselerine ortak ettiği yönündedir²⁰. Sahabeden nakledilen rivayetler görüldüğü üzere çelişkilidir. Bunun yanında rivâyetlerden, müşerreke yapan ve yapmayan sahabenin hangi delillerden hareket ettikleri, müşerreke yapıldığında ise ortaklığın keyfiyeti noktasında netlik bulunmamaktadır. Sahabe arasında mevcut olduğu anlaşılan müşerreke bahsine ilişkin görüş ayrılığının sonraki dönem âlimleri arasında da mevcut olduğu görülmektedir.

Tâbiünden eş-Şa'bî (ö. 103/721) ile sonraki fakihlerden İbn Ebî Leylâ (ö. 148/765), Ebû Hanife (ö. 150/767), İmâm Muhammed (ö. 189/805), Ebû Yusuf (ö. 182/798), Ebû Sevr (ö. 240/854), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) hisse kalmadığında öz kardeşleri terekeden iskât etmişlerdir²¹.

Diğer taraftan tâbiünden Mesrûk (ö. 63/683), Kadı Şureyh (ö. 78/697), Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/712) ve İbn Sîrîn (ö. 110/729) ile fukahadan es-Sevrî (ö. 161/778), İmâm Mâlik (ö. 179/795), İmâm eş-Şâfiî (ö. 204/820) ve İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) müşerreke yapmışlardır²². Mezheplerin konuyla ilgili görüş ve delillerine ise aşağıda ayrıca yer verilecektir.

II. Müşerreke Meselesinin Görüldüğü Haller

Müşerreke meselesinin görüldüğü haller dikkatli bir şekilde incelendiğinde mutlaka öz kardeşle anne bir kardeşlerin bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu mesele, öz ve anne bir kardeşlerin bulunduğu her durumda ortaya çıkmamaktadır. Meselenin ortaya çıktığı haller şöyledir:

1. Mûrisin, anne, koca, iki tane anne bir erkek veya kız kardeş ile en az bir tane öz erkek kardeş bıraktığı durumda görülmektedir²³. Burada anne baba bir kardeşlerin birden fazla olup olmamasının bir etkisi söz konusu değildir.

→

¹⁵ Abdurrüzâk, *age*. X, 250; İbn Abdilber, *age*. XV, 323; es-Serahsî, *age*. XXIX, 154; el-Kalvezânî, *age*. s. 141.

¹⁶ Abdürrezzâk, *age*. X, 251; es-Serahsî, *age*. XXIX, 154; İbn Kudâme, *age*. IX, 24.

¹⁷ eş-Şeybânî, *el-Hucce*, IV, 204; Saîd b. Mansûr, I, 42; İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 332; İbn Abdilber, *age*. XV, 324; es-Serahsî, *age*. XXIX, 154; el-Kalvezânî, *age*. 141.

¹⁸ eş-Şeybânî, *el-Hucce*, IV, 199; Saîd b. Mansûr, I, 40; Abdürrezzâk, *age*. X, 251-253; İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 332; Beyhakî, *es-Sünen*, VI, 256; el-Mâverdi, *age*. VIII, 155; el-Habrî, *age*. s. 155; İbn Kudâme, *age*. IX, 24.

¹⁹ İbn Abdilber, *age*. XV, 323; es-Serahsî, *age*. XXIX, 154; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; İbn Kudâme, *age*. IX, 24-25.

²⁰ el-Habrî, *age*. s. 153, 156; el-Mâverdi, *age*. VIII, 155; es-Serahsî, *age*. XXIX, 154; İbn Kudâme, *age*. IX, s. 24 vd.

²¹ eş-Şeybânî, *el-Hucce*, IV, 191-192; İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf*, IV, 332; el-Mâverdi, *age*. VIII, 155, 156; el-Habrî, *age*. s. 155; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; İbn Kudâme, *age*. IX, s. 24.

²² İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 333; el-Mâverdi, *age*. VIII, 155; İbn Abdilber, *age*. XV, 323; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; el-Habrî, *age*. s. 153, 154; İbn Kudâme, *age*. IX, 24-27; eş-Şinşevrî, *age*. I, 68.

²³ eş-Şeybânî, *el-Hucce*, IV, 195; el-Mâverdi, *age*. VIII, 155; İbn Abdilber, *age*. XV, 323; el-Habrî, *age*. s. 156; eş-Şirâzî, *age*. IV, 98, 99; İbn Kudâme, *age*. IX, 24 vd.; İbnü'l-Mecdi, *age*. I, 329; eş-Şinşevrî, *age*. I, 69; el-Bakarî, *Hâşiye alâ şerhi'r-rahbiyye li'l-Mardîni*, s. 94.

Müşerreke yapılacağını kabul edenlere göre tereke 18 hisse üzerinden pay edilir. Koca, terekenin yarısı olan 9 hisse, anne 1/6'sı olan 3 hisse alacak, terekenin 1/3'ü olan 6 hisse de iki anne bir kardeş ile anne baba bir erkek kardeş arasında eşit paylaşılacaktır. Müşerreke yapıldığındaki bu paylaşımı şöyle bir tabloda gösterebiliriz:

Tablo-1: (Koca, anne, iki anne bir kardeş, öz erkek kardeş)

		6	6x3=18	18
Koca	1/2	3	3x3= 9	9
Anne	1/6	1	1x3= 3	3
Anne bir kardeş	1/3	2	2x3= 6 hisse eşit paylaştırılır	2
Anne bir kardeş				2
Anne baba bir erkek kardeş				2
	Hisse kalmıyor			

Aynı mirasçıların bulunduğu ve müşerreke yapılmadığı halde ise miras taksimi 6 hisse üzerinden olup, koca terekenin yarısı olan 3 hisseyi, anne 1/6'sı olan 1 hisseyi, anne bir erkek ve kız kardeş de terekenin 1/3'ü olan 2 hisseyi alacaktır. Bu şekildeki paylaşımında anne baba bir kardeşler ise kendilerine hisse kalmadığı için sâkıt olmaktadır. Müşerreke yapılmayan taksimi tabloda şöyle gösterebiliriz:

Tablo-2: (Anne, koca, anne baba bir erkek kardeş, anne bir kız ve erkek kardeş)

Mirasçılar	Hisse oranları	6
Anne	1/6	1
Koca	1/2	3
Anne bir erkek kardeş	1/3	2
Anne bir kız kardeş		
Anne baba bir erkek kardeş	----	----

2. Müşerreke meselesinin ortaya çıktığı diğer durum ise, mûrisin nine, koca, iki tane anne bir kız veya erkek kardeş ile iki öz erkek kardeşini bıraktığı durumdur²⁴. Müşerreke yapılacağını kabul edenlere göre, anne baba bir kardeşler, anne bir kardeşlerin hissesi olan üçte bire ortak olarak, terekeden onların aldığı kadar hisseyi alacaklardır. Bu taksimi tablo üzerinde aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Tablo-3: (Anne, koca, anne baba bir erkek kardeş, anne bir kız ve erkek kardeş)

Mirasçılar	Hisse oranları	6
------------	----------------	---

²⁴ el-Mâverdi, *age*. VIII, 155; İbn Abdilber, *age*. XV, 323; eş-Şîrâzi, *age*. IV, 98-99; el-Habrî, *age*. s. 156; İbn Kudâme, *age*. IX, 24 vd.; İbnü'l-Mecdî, *age*. I, 329; eş-Şinşevrî, *age*. I, 69; el-Bakarî, *age*. s. 96.

Nine	1/6	1
Koca	1/2	3
İki anne bir kız (veya erkek) kardeş	1/3	2 (Her bir kardeş öz veya üvey eşit hisse alır)
İki öz erkek kardeş		

Müşerreke yapılmasını kabul etmeyenlere göre aynı mirasçıların bulunduğu yukarıdaki durumda koca yarım, anne bir kardeşler üçte bir, nine ise altıda bir alacak, öz kardeşlere terekeden hisse kalmadığı için mirasçı olamayacaklardır.

III. Mezheplerin Müşerreke Meselesine İlişkin Görüş ve Delilleri

Hanefî ve Hanbelî mezheplerinin genel görüşü müşerreke yapmama, Şâfiî ve Malikî mezheplerinin genel görüşüyse müşerreke yapma yani öz kardeşleri bazı durumlarda anne bir kardeşlerin hisselerine ortak etme şeklindedir²⁵. Bu görüş farklılığı ehl-i Irak ile ehl-i Medine fakihleri arasında tartışma konusu olmuş; daha sonra da bir tarafta Şâfiî ve Mâlikî mezhebi diğer tarafta Hanefî mezhebi olmak üzere tartışmalar devam edegelmiştir. Müşerreke meselesiyle ilgili Hanefilerle Medine ehli arasındaki tartışmayı göstermesi açısından İmâm Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805)'nin müşerreke yapanları tenkit ettiği ifadeler dikkat çekicidir:

"Medine ehli, 'siz anne baba bir kardeşler anne tarafından da kardeşler. Babaları yoluyla da akraba olan anne baba bir kardeşleri terekeden mahrum ediyorsunuz. Baba sadece akrabalık katmamış mıdır?' diyorsunuz. Cevap olarak şöyle denir: 'Neden onları terekeden mahrum etmeyelim? Çünkü baba onları asabe²⁶ yapmıştır, asabe de terekeden kalanını alır, terekeden de bir şey kalmamıştır.' Onlar, 'biz öz kardeşleri anne bir kardeşlerinin hisselerine ortak ediyoruz' diyorlar. Onlara, 'Siz bir başka yönden ise onları baba yoluyla akraba da oldukları halde terekeden mahrum ediyorsunuz. Mürisin koca, anne, baba bir erkek kardeş ve anne baba bir kardeşlerini bıraktığı meselede ne diyorsunuz?' diye sorulduğunda şöyle derler: 'Koca yarım hisse, anne altıda bir, anne baba bir kardeşler üçte bir alır.' Onlara, 'anne baba bir kardeşler anne bir kardeş olsalardı nasıl olurdu? ...' ve 'Eğer, anne baba bir iki erkek kardeş ile iki anne bir erkek kardeş bulunursa neden anne baba bir kardeşlerin hisselerini anne bir kardeşlerin hisselerinden az yapıyorsunuz?' denirse onlar, 'evet' derler.

²⁵ İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 333; el-Mâverdi, *age*. VIII, 155, 156–158; İbn Abdilber, *age*. XV, 323; el-Kalvezânî, *age*. s. 141; İbn Kudâme, *age*. IX, 24–26, 27; İbnü'l-Mecdi, *age*. I, 332; eş-Şinşevri, *age*. I, 67, 68; Ebû Zehre, *Ahkâmü't-terekât ve'l-mevârîs*, s. 163.

²⁶ Ferâiz ilminde asabe denilince istilâh olarak asabe bi-nefsihi yani asabeliği kendiliğinden olan akrabalar kastedilir. Asabe bi-nefsihi de terekeden hisse sahiplerinin hisselerini almasından sonra kalanı, onlar olmadığında da terekeden tamamını alan, kendileriyle müris arasına neseben kadın girmemiş erkek hısımlara denmektedir. Fıkhta asabe bi-nefsihi hısımların özel mirasçılıklarını kabul eden fakihler bulunduğu gibi kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Ayrıntı için bk. Yazıcı, *Asabe Yoluyla Mirasçılık*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011.

Onlara, 'Biz babanın mirasta terekenin sonrasını aldırması haricinde bir artırımda bulunmadığını görüyoruz. Bu sebeple burada onlara bir şey kalmadığı için onlara terekeden hisse yoktur.' denir."²⁷

Görüldüğü gibi İmam Muhammed müşerreke yapanları tenkit ederken bu görüşte olanların içinde buldukları çelişkiye de dikkat çekmektedir. Bu, mûrisin geride koca, anne, anne bir erkek kardeş ve on tane anne baba bir erkek kardeş bıraktığı meseledir. Burada koca terekeden yarım hisse, anne altıda bir hisse, anne bir kardeş altıda bir hisse, anne baba bir on kardeş de kalan altıda bir hisseyi almaktadırlar. İmâm Muhammed bu durumla ilgili olarak müşerreke yapanlara karşı "Buradaki anne baba bir kardeşler eğer anne bir kardeş olsalardı hisseleri daha fazla olmayacak mıydı?" diye sormaktadır. Onların 'evet' demelerinin müşerreke yapılacağı görüşünün terki için yeterli olduğunu belirtmektedir. Burada İmâm Muhammed, müşerreke meselesinde anne bir kardeşlerin hisselerine öz kardeşleri dâhil edenlere, 'burada niye dâhil etmediniz?', 'anne baba bir kardeşler aynı zamanda anne tarafından da kardeştirler, sizin dediğiniz gibi baba burada yakınlıktan başka bir şey de katmadıysa neden anne bir kardeş olarak onlar da mirasçı olmadı da kalanı verdiniz?' demektedir.

Hanbelî fakihî İbn Kudâme (ö. 620/1223), tek bir anne bir kardeşle yüz anne baba bir kardeş bulunsa dahi anne bir kardeşin altıda bir alarak müşerreke olmayacağını, öz kardeşlerin kalan olursa alacaklarını, kalan olmadığında sâkıt olacaklarını söylemektedir²⁸.

Görüşleri etrafında Münzîriyye adıyla mezhep oluşan İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî (ö. 309/921) de müşerreke yapılmasını tenkit etmektedir. O, anne bir kardeşin altıda bir alacağını on tane öz kardeş de olsa asabe olduklarından hisse kalmadığında öz kardeşlerin mirasçı olamayacaklarını, müşerreke yapıldığında anne bir kardeşin hissesinin altıda bir olduğu icmâna muhalefet edileceğini söylemektedir²⁹. İbnü'l-Münzir, müşerreke yapılmayacağına "*Hisse sahiplerine hisselerini veriniz, geride kalan en yakın erkeğindir.*"³⁰ rivâyetinin de delil olduğunu söylemektedir³¹. İbn Kudâme de bu rivâyeti müşerreke yapılamayacağına delil olarak zikrettikten sonra müşerreke yapanların, hisse sahiplerine hisselerini vermemiş olacağını, anne baba bir kardeşlerin asabe olduğunu, çünkü onların anne bir kardeşin iki kız çocukla sâkıt oldukları gibi hisse sahiplerinin de hisselerini almasından sonra bir şey kalmazsa onların da sâkıt olacaklarını belirtmektedir³².

²⁷ eş-Şeybânî, *el-Hucce*, IV, 196-198. Ayrıca bk. eş-Şeybânî, *el-Asl*, vr. 375b-376a.

²⁸ İbn Kudâme, *age*. IX, 25

²⁹ İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 332.

³⁰ Buhârî, "Ferâiz", 5, 7, 9, 15; Müslim, "Ferâiz", 2; İbn Mâce, "Ferâiz", 10; Ebû Dâvud, "Ferâiz", 7.

³¹ İbnü'l-Münzir, *age*. IV, 332; el-Mâverdî de bu rivâyetin müşerreke yapılmayacağına delil alındığını söylemektedir. Bk. el-Mâverdî, *age*. VIII, 156.

³² İbn Kudâme (ö. 620/1223), koca, anne ve iki tane kız çocukla iki tane anne baba bir kız kardeşin bulunduğu meselede, kocanın dörtte bir, annenin altıda bir, iki tane kız çocuğun üçte iki almasından sonra iki tane kız kardeşe, asabe maa-gayrihi olmalarına karşın terekeden hisse kalmadığını söylemektedir. Devamla İbn Kudâme iki kız çocuğun yerine iki anne bir kardeşle iki anne baba bir erkek kardeşin bulunduğu meselede anne baba bir kardeşlerin asabe olduğunu, terekenin yetmediği durumda sâkıt olmaları gerektiğini belirtmektedir. Bk. İbn Kudâme, *age*. IX, 25.

Şâfiî mezhebinde kıyasın, anne baba bir kardeşlerin iskât edilmesini (müşerreke yapılmayacağını) gerektirmekle birlikte istihsânen müşerreke yapıldığı belirtilmektedir³³. Şâfiî fakihî ed-Demîrî (ö. 808/1405), müşerreke meselesinin ashâbü'l-ferâiz hısımlardan hisse kalmadığında asabenin hacbolacağı kuralından istisna edildiğini söylemektedir³⁴. İbn Kudâme (ö. 620/1223), istihsânen müşerreke yapılmasıyla ilgili, “Şer’an istihsan kendi başına hüccet değildir.” diyerek burada istihsanın Kur’an’ın zâhirine, sünnete ve kıyasa aykırı olduğunu söylemektedir³⁵.

Müşerreke yapılmasını savunan İmâm eş-Şâfiî şöyle demektedir:

“Koca, anne, iki tane anne baba bir erkek kardeş ve iki tane anne bir erkek kardeşin olduğu müşerreke (meselesinde), kocanın terekenin yarısını, annenin altıda birini ve iki anne bir kardeşin üçte birini alacağı görüşündeyiz deriz. Anne baba bir kardeşler, babanın hükmü düştüğü ve hepsi diğerleri gibi anne bir kardeş olduklarından, anne bir kardeşin hissesine ortak edilirler. Bazıları bizim söylediğimiz gibi diyorlar. Fakat onlar, anne baba bir kardeşlerin ortak edilmeyeceklerini söylüyorlar. Peygamber (s.a)’in ashabının bu konuda ihtilaf etmesini delil getiriyorlar. Bazıları bizim görüşümüzde bazıları onların görüşündedir. ‘Biz, bizim görüşümüzde olan (sahabenin) görüşünü tercih ediyoruz.’ diyorlar... Anne baba bir kardeşlerin hisse sahipleriyle mirasçı olduklarında bazen anne bir kardeşlerden daha az olduğunu bazen onlardan daha fazla hisse aldıklarını görüyoruz. Her ikisinin hükmünü ayırıp, her birisini kendi hükümüne göre mirasçı yapıyoruz... Deriz ki anne baba bir kardeşler, anne bir kardeşlere ortak olurlar. Hepsinde anne ortaktır (Hepsi anne bir kardeşdir). Babanın hükmü düşmüştür. Babanın hükmü düşerse sanki yokmuş gibi sayılır. Eğer babanın da bir yeri olsaydı onu da ilgili hükümde kullanırdık.”³⁶

Şâfiî mezhebinin görüşü, müşerreke yapılacağı şeklinde olmakla birlikte İbnü'l-Lebbân (ö. 402/1011) ve Ebû Mansûr el-Bağdâdî (ö. 429/1038) gibi Şâfiî âlimlerin görüşünün müşerreke yapılmayacağı yönünde olduğu da kaydedilmektedir³⁷. İbnü'l-Hâim (ö. 815/1412) ve Sibtü'l-Mardîni (ö. 912/1506) gibi Şâfiî ferâiz âlimleri ise anne baba bir kardeşin asabe olmasına karşın müşerreke meselesinde farz hisse aldığını belirtmektedirler³⁸.

³³ el-Mâverdi, *age*. VIII, 156-158; İbn Kudâme, *age*. IX, 26; İbnü'l-Mecdi, *age*. I, 332; eş-Şinsevri, *age*. I, 67. Şâfiî usûlünde, istihsanın bir delil olarak kabul edilmemekle birlikte burada başvurulması ayrı bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmaktadır.

³⁴ ed-Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, VI, 142.

³⁵ İbn Kudâme, *age*. IX, 26.

³⁶ eş-Şâfiî, *Kitâbü'l-Ûm*, V, 184.

³⁷ İbnü'l-Mecdi, *age*. I, 322.

³⁸ İbnü'l-Hâim, *el-Füsûl fi'l-ferâiz = el-Füsûlü'l-mühimme*, s. 70, 71; Sibtü'l-Mardîni, *age*. I, 161-163

Müşerreke aleyhine delil getirilen kız çocuk, öz kız kardeş ve anne bir³⁹ kız kardeş örneğinde müşerrekeye göre kız çocuk yarım hisse aldıktan sonra kalanı öz kız kardeşin aldığı hisseye, anne bir kardeşin de ortak edilmesi gerekeceği şeklinde tenkit bulunmaktadır. Bu tenkide eserinde yer veren Şâfiî fakihî el-Mâverdî (ö. 450/1058), anne bir kardeşin, kız çocukla hacbolacağına icmâ olduğu için anne bir kardeşin, öz kardeşin hissesine ortak edilmediğini söyleyerek cevaplandırmaktadır⁴⁰. el-Mâverdî, müşerreke yapılacağına “*Erkekler için anne, baba ve akrabalara bıraktığı terekeden bir pay vardır.*”⁴¹ âyetinin de delil olduğunu, âyetin zahirinin anne bir kardeşlerin üçte bire eşit mirasçılığı gibi öz kardeşlerin de anneyle mûrise ulaşmalarının, anne bir kardeşlerin hisselerine ortak edilmelerini gerektirdiğini söylemektedir. Devamla miras hükümlerinin, güçlünün zayıfa takdimine dayandığından kuvvetlinin zayıfla iskat edilemeyeceğini, anne baba bir kardeşlerin baba bir kardeşlere baba yoluyla da akraba olduklarından üstün olduklarını, babayla akrabalığın artırıcı olmadığına zayıflatıcı da olmadığını, en kötü halin babanın yok hükmünde kabul edileceğini belirtmektedir⁴². Müşerreke yapılmayacağını söyleyenlerin “*Hisse sahiplerine hisselerini veriniz, geride kalan en yakın erkeğindir.*”⁴³ rivâyetiyle istidlâl etmelerine ilişkin olarak el-Mâverdî, anne baba bir kardeşlerin, baba yoluyla sâhip oldukları asabeliklerinin sâkit olmasının, onları rahim yoluyla anne tarafından hısım da olmaları sebebiyle farz hisse almalarını engellemediğini, dolayısıyla bu rivâyetin bu konuda delil olmadığını söylemektedir⁴⁴.

Değerlendirme ve Sonuç

Sahabe döneminden itibaren müşerreke meselesinin çözümüne ilişkin temelde iki farklı görüş bulunduğu görülmektedir. Malikî fakihî İbn Abdilber’in de ifade ettiği gibi, müşerreke yapılacağı kanaatinde olanlar, öz kardeşler ile anne bir kardeşlerin de annenin çocukları olması durumunu, müşerrekeyi kabul etmeyenler ise öz kardeşlerin asabe olmaları, ashâbü’l-ferâiz (belirli hisse sahibi hısımlar) mirasçı olmaları durumunu delil almakta, buna göre farklı delillerle istidlallerde bulunmaktadır⁴⁵.

Müşerreke yapıldığında anne baba bir kardeş, baba tarafından da hısım olmasına rağmen anne bir kardeş gibi sayılarak anne bir kardeşin hissesine ortak edilmektedir. Anne baba bir kardeşleri, anne bir kardeşlerin mirasçılıklarına ortak ederek kız ve erkek kardeşlerin hisselerini eşitleyerek onlar gibi mirasçı yapmak,

³⁹ el-Mâverdî’nin, *el-Hâvî’l-kebîr* isimli eserinin elimizdeki matbu metnindeki “والأخت للأب”, baba bir kız kardeş” ifâdesi “والأخت للأم”, anne bir kardeş” şeklinde olması daha isâbetli olup, matbû eserdeki ifâdenin istinsah hatası olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin verilmiş amacının yanında “في الإللاء بالأم”, anneyle ulaşması” ifâdesi de bunu teyit etmektedir. Bk. el-Mâverdî, *age*. VIII, 156.

⁴⁰ el-Mâverdî, *age*. VIII, 156.

⁴¹ en-Nisâ 4/7.

⁴² el-Mâverdî, *age*. VIII, 157.

⁴³ Rivâyetle ilgili ayrıntı için yukarı bakınız.

⁴⁴ el-Mâverdî, *age*. VIII, 157.

⁴⁵ İbn Abdilber, *age*. XV, 425.

İbn Kudâme (ö. 620/1223) ve el-Meşrikî (ö. 1189/1775)'nin de belirttiği gibi, anne tarafından kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili en-Nisâ 4/12 âyetinin zahir hükmüne muhalif olacaktır⁴⁶. İbn Kudâme, aynı zamanda bu uygulama baba tarafından kardeşlerin mirasçılıklarıyla ilgili olan terekeyi ikili birli paylaşmalarının buyrulduğu en-Nisâ 4/176'nin hükmüne de muhalif olacağını belirtmektedir⁴⁷.

Müşerreke yapılmadığında mûrise akrabalık açısından daha yakın öz kardeşin, anne ve baba tarafından da hısım olmasına rağmen mirasçı olamaması, sadece anne tarafından hısım olan anne bir kardeşlerin mirasçı olmaları, anne baba bir kardeşlerin iki yönden akraba olmalarına rağmen mirasçı olamamaları, miras hükümleri açısından çelişki arz etmektedir. Dolayısıyla müşerreke meselesine ilişkin çözümlerin anne tarafından kardeşlerin mirasçılıklarının belirtildiği en-Nisâ 4/12 âyeti ile baba tarafından kardeşlerin mirasçılıklarının belirtildiği en-Nisâ 4/176 âyetinin hükümlerine uygun olup bu hükümlerle çelişmemesi gerekmektedir. Bu bağlamda anne tarafından kardeşler, en-Nisâ 4/12'de belirtilen şekilde, baba tarafından kardeşler en-Nisâ 4/176'da belirtilen şekilde, anne ve baba bir kardeşler ise hem anne hem baba tarafından hısım olduklarından her iki âyete göre mirasçı olacakları ortaya çıkmaktadır. Buna göre koca, anne, iki anne bir kardeş ile bir baba bir erkek kardeşin bulunduğu meselede, koca 6 hisse üzerinden terekenin 1/2'si olan 3 hisseyi, anne terekenin 1/3'ü olan 2 hisseyi, baba bir kardeş de kalan 1 hisseyi alır. Anne bir kardeşlerse anneye mûrise ulaştıklarından onunla mirasçı olamamış, anne ise anne bir kardeşlerin bulunmasıyla hacbolmamıştır⁴⁸. Sahabeden İbn Abbâs, baba tarafından kardeşlerin babayla hacboldukları (mirasçılıktan engellenecekleri) gibi anne tarafından kardeşlerin de anneye hacbolacakları, baba tarafından kardeşlerin anneye mirasçı oldukları gibi anne tarafından kardeşlerin de kendilerinin mûrise ulaşmadıkları, baba ve dedeyle mirasçı olabilecekleri kanaatinde⁴⁹. Onun kelâle görüşüne uygun olarak anne bir kardeşleri, baba ve dedeyle mirasçı yaptığı nakledilmektedir⁵⁰. en-Nevevî (ö. 676/1277)'nin de belirttiği gibi, İbn Abbâs'ın annenin hissesini nineye vermesi, anne bir kardeşleri anneye mirasçı yapmadığı anlamına gelmektedir⁵¹. İbn Abbâs'ın mezkûr görüşüne kıyasla tercih ettiğimiz bu görüşe göre ise müşerreke yapıldığında ve yapılmadığında da ortaya çıkan problemlerin ortaya çıkmadığı gözlemlenmektedir. Müşerreke yapılmayacağına delil alınan, "*Hisse sahiplerine hisselerini veriniz, geride kalan en yakın erkeğindir*" rivâyetinin hükmü, annenin hissesini almasından sonra babanın kalanı alması veya karı/kocanın almasından sonra çocukların kalanı almaları gibi durumları belirtmektedir. Ferâiz istilahlarının sonradan oluştuğu göz önünde bulundurulursa

⁴⁶ İbn Kudâme, *age*. IX, 25.

⁴⁷ İbn Kudâme, *age*. IX, 25

⁴⁸ Cumhura göre anne bir kardeşlerin mirasçılık sebepleri farklı olması hasebiyle anneye mirasçı yapılmakla birlikte âyetin zâhir hükmünün gereği (kelâleliğin şartı olarak) anne bir kardeşlerin anneye mirasçı olamayacaklarının anlaşıldığı da belirtilmektedir. Bk. el-Meşrikî, *el-Azbü'l-fâid*, I, 54.

⁴⁹ el-Mâverdi, *age*. VIII, 93; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 268; el-Habrî, *age*. s. 163 vd.; İbn Kudâme, *age*. IX, 7; İbnü'l-Mecdi, *age*. I, 398; el-Cürçânî, *Şerhu's-sirâciyye*, s. 28.

⁵⁰ el-Mâverdi, *age*. VIII, 93; İbn Hazm, *age*. IX, 268; el-Habrî, *age*. s. 163 vd.; İbn Kudâme, *age*. IX, 7; el-Cürçânî, *age*. s. 28.

⁵¹ en-Nevevî, *age*. XVI, 75.

rivâyette zikredilen “hisse sahibi” ifadesinin, ashâbü'l-ferâiz değil de hisseleri genel olarak açıklanarak ortaya konulan hissîmler olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü hem anne baba ile birlikteki mirasçılıkları, hem kızlı erkekli bulduklarındaki mirasçılıkları, hem çocuklarla bulduklarındaki mirasçılıkları açıkça belirlenmiştir (bk. en-Nisâ, 4/11, 12, 176). Bu nedenle ilgili rivâyet, belirttiğimiz şekilde anlaşıldığında ilgili durumlarda öz kardeşleri hem anne hem de baba yönünden mirasçı yapmaya engel olmamaktadır. Ayrıca fakihlerin ekserisinin, Mecusilerin Müslüman olmaları ve vefatları durumunda onları birden çok akrabalık yönüne göre mirasçı yapmaları⁵², aynı zamanda anne bir kardeş olan amcaoğlunu her iki yönden mirasçı yapmaları gibi hususlar da anne ve baba bir kardeşlerin her iki yönden mirasçı olmaları gibidir. Bu görüşe göre bu meseleye ilişkin paylaşım tablosu şöyle gösterilebilir:

Tablo-4: (Anne, koca, anne bir erkek ve kız kardeş, öz erkek kardeş)

	6	6
Anne	1/3	1
Koca	1/2	3
Anne bir erkek ve kız kardeş	Anne ile hacbolurlar	----
Öz erkek kardeş	Kalanı alır	2

Netice olarak müşerreke meselesiyle ilgili sahabe döneminden itibaren iki temel görüşten müşerreke yapılması gerektiği şeklindeki cumhurun görüşünün daha isabetli olmakla birlikte kardeşlerin akrabalıkları dikkate alındığında yeterli olmadığı söylenebilir. Anne baba bir kardeşlerin hem anne tarafından, hem de baba tarafından mirasçı olmasının, miras sisteminin akrabalığa ve mûrise olan yakınlığa istinat etmesi göz önünde bulundurulduğunda miras hükümlerine daha uygun olacağı gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzûk b. Hemmam es-San'anî, *el-Musannef*, nşr. Habiburrahman A'zami, el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1983.
- Aktan, Hamza, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991.
- el-Bakarî, Şemsüddîn Ebü'l-İkrâm Muhammed b. Kâsım, *Hâşiye alâ şerhi'r-rahbiyye li'l-Mardîni*, nşr. Mustafa Dîb el-Boğa, Dârü'l-Kalem, yy. 1998/1419.
- Bardakoğlu, Ali, “Ferâiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XII, ss. 362-363.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad 1933/1352.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *es-Sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Boğa, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1407/1987.
- el-Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Şerhu's-sirâciyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1903/1322.

⁵² Klasik ferâiz kitaplarında “bâbu mîrasi'l-mecûs” şeklinde Müslüman olan veya Müslüman mahkemesine gelen mecûsilerin mirasçılıklarının ele alındığı müstakil bir bölüm bulunmakta olup burada konu etraflıca ele alınmaktadır.

- ed-Demrî, Ebû'l-Bekâ Kemâleddin Muhammed b. Musa b. İsa, *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc = Şerhu Minhâci't-tâlibîn li'n-Nevevî*, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2004/1425.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, Humus 1393/1973.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa, *Ahkâmü't-terekât ve'l-mevâris*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1963.
- el-Habrî, Ebû Hâkim Abdullah b. İbrâhim, *Kitâbü't-telhîs fî ilmi'l-ferâiz*, nşr. Nasır b. Fenhîr Ferîdî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995/1416.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Hâvi'l-kebîr*, nşr. Ali Muhammed Muavvez, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İstizkâr*, nşr. Abdülmu'ti Emin Kal'aci, Dâru Kuteybe, Beyrut 1993.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *el-Musannef*, nşr. Muhammed Avvame, Dârü'l-Kible, Cidde 2006.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali, *el-Muhallâ*, nşr. Muhammed Münir Dımaşki, İdâretü't-Tibaati'l-Müniriyye, Kahire: 1932/1351.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî vd. Hecl li't-Tibaa ve'n-Neşr, Kahire 1992.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Beyrut: Dârü'l-Fikr, ty.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.
- İbnü'l-Hâim, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin, *el-Füsûl fi'l-ferâiz = el-Füsûlü'l-mühimme fî ilmi mevârisi'l-ümme*, nşr. Abdülmuhsin b. Muhammed b. Abdülmuhsin el-Münif, Riyad 1994.
- İbnü'l-Mecdi, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Receb, *et-Ta'lik alâ Nazmi'l-leâli fî ilmi'l-ferâiz*, nşr. Ahmed b. Muhammed er-Rifai, Câmîatü'l-İslâmiyye, Medine 2008/1429.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim, *el-İsrâf alâ mezâhibi'l-ulemâ*, nşr. Ebû Hammad Sagir Ahmed el-Ensârî, Mektebetu Mekketi's-Sekafiyye, Re'sulhayme 2004/1425
- el-Kalvezânî, Ebû'l-Hattâb Necmeddin Mahfûz b. Ahmed, *et-Tehzîb fi'l-ferâiz ve'l-vesâyâ*, nşr. Muhammed Ahmed Havlî, 1. bs., Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1995.
- el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. Hişam Samîr el-Buhârî, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 2003.
- el-Meşrikî, İbrâhim b. Abdullah, *el-Azbü'l-fâid şerhi umdeti külli fârid*, Matbaatü'l-Halebiyye, yy 1952/1372.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nişâbü'rî, *es-Sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osman Saîd b. Mansur, *Sünenü Saîd b. Mansur = es-Sünen*, nşr. Habiburrahman A'zamî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed, *el-Mebsût*, Matbaatü's-Saade, Kahire ty.
- Seydişehrî, Mahmud Esad, *Ferâidü'l-ferâiz*, Selanik Matbaası, Dersâdet 1907.
- Sibtü'l-Mârdîni, Sibtü'l-Mârdîni, *Şerhü'r-rahbiyye*, nşr. Mustafa Dîb el-Boğa, Dârü'l-Kalem, 1998.
- Sibtü'l-Mârdîni, *Şerhu'l-fusûli'l-mühimme fî mevârisi'l-ümme*, nşr. Ahmed b. Süleyman Yusuf Urinî, Dârü'l-Asıme, Riyad 2004.
- eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Kitâbü'l-Üm*, nşr. Fevzi Abdülmuttalib, Dârü'l-Vefâ, yy. 2001.
- eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Hucce alâ ehli'l-medîne*, Vizâretü'l-Maârif, Beyrut 1964.
- eş-Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, "el-Mebâhisü'd-dürriye fi'l-mes'ele'ti'l-hımâriyye", *el-Fethü'r-rabbânî min fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî*, nşr. Ebû Mus'ab Muhammed Subhi b. Hasan Hallak, Mektebetü'l-Cilî'l-Cedîd, San'a 2002/1423, X, ss. 4865-4898.
- eş-Şeybânî, *el-Asl*, Süleymaniye Ktp, Cârullah, nr. 576.
- eş-Şinşevrî, Cemâlüddîn Muhammed b. Abdullah, *Fethü'l-karîbi'l-mücîb bi- şerhi Kitâbi't-Tertîb*, el-Matbaatü'l-Behiyye, Kahire 1893/1301.
- eş-Şirâzî, Ebû İshak Cemâleddin İbrâhim b. Ali, *el-Mühezzeb fi'l-fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, Dârü'l-Kalem, Dımaşk 1996.
- Yazıcı, Abdurrahman, *İslam Miras Hukukunda Asabe Yoluyla Mirasçılık*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, 2011.